

УДК 341.121

Є.В. Повзик, аспірант

*Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого», м. Харків*

**ВИЗНАННЯ ПІДОЗРЮваним (ОБВИНУВАЧЕНИМ)
СВОЄЇ ВИНИ ЯК ЧИННИК, ЩО ВПЛИВАЄ
НА ПОРЯДОК ПРОВАДЖЕННЯ
ПО КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ**

Захист гарантованих державою конституційних прав і свобод людини в кримінальному процесі є можливим завдяки не лише покаранню особи, яка вчинила злочин, а й відшкодуванню шкоди, завданої ним, швидкому вирішенню справи, примиренню обвинуваченого з потерпілим, однією з умов чого є визнання першим своєї вини.

У сучасному кримінальному процесі визнання обвинуваченим своєї провини, щире каяття й відшкодування шкоди, завданої злочинцем, мають важливі правові наслідки, щостосуються як диференціації кримінально-процесуальної процедури (наслідки кримінально-процесуальні), так і визначення міри покарання, та його пом'якшення (наслідки кримінально-правові). Зокрема, спрощені судові провадження із цих підстав передбачено в багатьох зарубіжних країнах, зокрема, в Німеччині, Франції, Італії, Іспанії, державах Бенілюксу, Польщі, Чехії, Словаччині, Росії та США.

У період реформування кримінально-процесуального законодавства України, дослідження проблеми скорочення й оптимізації провадження по кримінальній справі набуває особливої актуальності, а тому вважаємо за необхідне звернутися до питання запровадження спрощених та скорочених процедур, однією з умов застосування яких є визнання обвинуваченим своєї вини.

Сутність, підстави й порядок спрощених і скорочених процедур, передбачених законодавством різних держав, досліджували такі вчені, як А.Р. Белкін, У. Бернам, Н.Ю. Волосова, С.І. Гірко, Л.В. Головка, М.Є. Григор'єва, А.П. Гуськова, К.Ф. Гуценко, В.В. Дорошков, М.П. Дубовик, О.О. Житний, В.О. Коновалова, В.Л. Льовкін, Ж.В. Мандриченко, А.В. Молдован, В.В. Молдован, О.О. Ніколаєв, Т.Б. Ніколаєнко, Т.П. Підюкова, П.В. Прилуцький, П.В. Пушкар, Ю.В. Свиридова, О.Є. Соловйова, П.Л. Степанов, Л.Т. Ульянова, Б.О. Філімонов, А.М. Яценкота ін. Проте-

безперервний розвиток законодавчого процесу викликає низку нових питань, що потребують наукового осмислення і проведення порівняльно-правового аналізу порушеного питання.

На підставі визнання обвинуваченим своєї вини створені такі інститути, як «угода про визнання вини» (pleabargaining) – у США, «визнання вини» (guiltyplea) – в Англії, «скорочене судочинство» (giudizio) – Італії, «неформальна угода» (Absprachen) – у Німеччині, «угода» (conformidat) – в Іспанії, «дуже спрощене судочинство» (sumarissimo) – в Португалії, та ін..

Англійський кримінальний процес визнанню обвинуваченим вини надається особливе значення. Фактично воно має таке ж процесуальне значення, що й визнання позову відповідачем у цивільному процесі. Зазначений факт виключає можливість розгляду справи за участю присяжних. У такому випадку суд зобов'язаний визнати обвинуваченого винним без перевірки й оцінки зібраних у справі обвинувальних доказів і призначити покарання на загальних підставах [8, с. 44, 45].

На досудових стадіях можливим є ще й інститут попередження, де вирізняють 3 варіанти його реалізації. Перший: поліцейський, виявивши факт учинення незначного злочину,

не порушує кримінальну справу, а лише попереджає особу про недопустимість подібних дій, такий варіант іменується «неформальне попередження» (informalwarning). Другий: поліцейський фіксує попередження в протоколі, але ж останній не є процесуальним актом (на нього не можна посилатися в суді). Такий захід називається «формальне попередження» (formalwarning). Третій – має назву «офіційне попередження» (officialcaution). На відміну від попередніх 2-х вінстановить собою реальну правову альтернативу кримінальному переслідуванню особливу форму закінчення поліцейського розслідування, але за умов дотримання певних умов: поліція повинна достовірно встановити всі фактичні обставини справи і визнання обвинуваченим своєї вини не може визивати сумніву.

Іншим інститутом, обов'язкова умова якого – визнання вини, є «відстрочка призначення покарання», який полягає в тому, що суд магістратів має право визнати особу винною й відкласти за його згодою призначення покарання на строк до 6-ти місяців, щоб мати можливість взяти до уваги його поведінку за цей період, факт добровільного загладжування спричиненої злочином шкоди та інші обставини, що свідчать про зміну обстановки [5, с. 109, 110, 140].

У США позиція особи щодо пред'явленого їй обвинувачення значною мірою впливає на зміст процесуальних дій поліції під час досудового провадження. До неї може бути застосовано спрощений порядок завершення справи шляхом переговорів з приводу так званої угоди у випадку визнання вини (*guilty plea negotiations*). Це також впливає й на розгляд кримінальної справи по суті: коли обвинуваченому в розпорядчому засіданні офіційно пред'являється обвинувачення, він вправі протягом 10-ти днів після отримання обвинувального висновку або інформації зробити заяву про: (а) визнання своєї вини, (б) її невизнання, (в) незгоду з обвинувальним висновком чи інформацією, (г) про відмову оскарження пред'явленого обвинувачення [3, с. 154, 155].

Якщо особа заявила про визнання своєї вини, суддя засвідчує, що воно є добровільним і встановлює факти, які достатньою мірою засвідчують винність обвинуваченого у злочині. На відміну від заяви про визнання вини, заява про відмову оскаржувати пред'явлене обвинувачення не може бути елементом доказу при розгляді цивільного позову. Ініціатива укладення угоди про визнання вини може виходити від будь-якої сторони і може бути з приводу як кваліфікації діяння, так

і міри покарання (або того й іншого одночасно). Суттєвою альтернативою кримінальному переслідуванню в США є програма виключення правопорушника з кримінального процесу. В основному така програма застосовується до неповнолітніх правопорушників і дорослих злочинців, які вперше вчинили злочин. Її зміст полягає в заміні позбавлення волі альтернативними видами виправного впливу. Рішення про застосування такої програми приймає місцевий прокурор [2, с. 466 – 469].

Кримінально-процесуальне законодавство Франції має досить специфічні форми диференціації порядку провадження кримінальної справи. Вони зародилися на початку 80-х років ХХ ст. і були представлені як інститут медіації. Еволюція останнього викликала появу в кримінально – процесуальному кодексі Франції (далі – КПК Франції) нових статей 411–413, прийнятих законом від 23 червня 1999 р., у яких було зведено всі французькі процесуальні режими, альтернативні кримінальному переслідуванню, а саме: (1) процедура медіації, (2) інститут «умовна відмова в порушенні кримінального переслідування», (3) процедура, в якій до прийняття рішення про порушення публічного позову по справах стосовно декількох де-

сятків проступків, перелічених у законі, що передбачають покарання не більше трьох років тюремного ув'язнення, прокурор вправі запропонувати повнолітній особі, яка визнала свою вину, вчинити дії, що виключатимуть кримінальне переслідування [4, с. 100-116].

У Кримінально – процесуальному кодексі Німеччини (далі – КПК Німеччини) існує параграф 152а, який передбачає так званий інститут «dieAuflagenundWeisungen». Його суть полягає в тому, що за згоди суду й обвинуваченого прокурор має право по справах про кримінальні проступки відмовитися від порушення публічного обвинувачення й одночасно покласти на обвинуваченого обов'язок: (а) або виконати певну роботу для загладження спричиненої діянням шкоди, (б) або сплатити грошову суму чи виконати «іншу» суспільно корисну роботу, (в) або надавати відповідній особі (потерпілому) грошове утримання [Див.:11, с. 73, 74; 4, с. 158 – 160].

Кримінально – процесуальний кодекс Російської Федерації (далі –КПК РФ)містить інститути, подібні вищезазначеним. Зокрема, ним установлено особливий порядок прийняття судового рішення (а) за згоди обвинуваченого з пред'явленим йому обвинуваченням (гл. 40 КПК РФ) і

(б) при укладенні досудової угоди про співробітництво (гл. 401 КПК РФ). Процедура, закріплена в цих нормах, суттєво відрізняється від тих, що встановлені в КПК України й Німеччині. Російський законодавець обмежує застосування гл. 40 КПК РФ злочинами, покарання за які не перевищує 10-ти років позбавлення волі. Кінцеве рішення про застосування вказаного в ній порядку, вноситься судом і фіксується в обвинувальному вирокі. Застосування гл. 40 КПК РФ забороняється у випадку відсутності на це згоди постраждалої від злочину особи. При розгляді справи в порядку гл. 40 КПК РФ відбувається певна угода між сторонами обвинувачення й захисту,суть якої полягає в тому, що за умови погодження обвинуваченого з пред'явленим обвинуваченням і заявленням клопотання про розгляд справи в особливому порядку, йому не може бути призначене покарання понад двох третин максимального строку аборозміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого за вчинення злочину [6, с. 52].

Іншою формою диференціації процедури здійснення кримінального провадження став особливий порядок прийняття судового рішення при укладенні досудової угоди про співробітництво (гл. 401), який внесено до

КПК РФ законом від 14 липня 2009 р. [7, с. 14, 15]. Її предмет складають: (а) умови відповідальності підозрюваного (обвинуваченого) залежно від його дій після порушення кримінальної справи або пред'явлення обвинувачення (п.61 ст.5 КПК); (б) дії, які підозрюваний (обвинувачений) повинен здійснити при виконанні ними зазначених в цій угоді зобов'язань, і пом'якшуючі обставини й норми кримінального законодавства, що можуть бути застосовані до нього при виконанні умов і зобов'язань, зазначених в угоді; (в) наявність пом'якшуючих обставин, передбачених п. «і» ч. 1 ст.61 КК РФ і відсутність обставин обтяжуючих [1, с. 448 – 456].

В Україні альтернативи кримінальному переслідуванню вже досліджуються протягом тривалого часу. Чинним законодавством передбачені дещо спрощені і скорочені процедури, однією з умов яких є визнання вини, зокрема, інститут примирення потерпілого з особою, яка вчинила злочин, що тягне за собою відмову в порушенні кримінальної справи або її закриття суддею у справах приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 27, ст. 251, ч. 3 ст. 282 КПК) і звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим (ст. 8 КПК, ст. 46 КК).

Виходячи з аналізу вказаних статей можемо констатувати, що визнання обвинуваченим своєї вини за законодавством України є однією з наступних підстав:

– звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з (а) дійшовим каяттям (ст. 45 КК, статті 71 і 72 КПК); (б) передачею особи на поруки (ст. 47 КК, статті 71 і 10 КПК); (в) примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК, статті 71 і 8 КПК);

– звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК);

– пом'якшення покарання: (а) з'явлення із зізнанням; (б) щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (п.1 ч.1 ст.66 КК);

– добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п.2 ч.1 ст.66 КК);

– призначення покарання за наявності обставин, пом'якшуючих його (ст. 691 КК)).

Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233, внесений на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи народними депутатами В. Мойсиком, І. Вернидубовим, С. Ківаловим, Ю. Кармазіним (далі – проект КПК №1233) містить окрему главу, присвячену особливому порядку судового провадження. Відпо-

відно до гл. 48 «Розгляд справ судом після скороченого досудового провадження та прийняття судового рішення при згоді обвинуваченого з пред'явленим обвинуваченням і цивільним позовом» обвинувачений (підсудний) може заявити клопотання про ухвалення вироку без проведення судового слідства у кримінальних справах про злочини невеликої й середньої тяжкості при закінченні досудового слідства (в момент ознайомлення з матеріалами кримінальної справи) або в підготовчій частині головного судового розгляду. Основні положення цього проекту, які визначають порядок скороченого провадження, полягають у наступному: (1) для його застосування необхідна згода прокурора, потерпілого, цивільного позивача; (2) при заявленні клопотання про ухвалення вироку без проведення судового слідства обов'язковою є участь захисника; (3) ухвалення судом обвинувального вироку здійснюється лише за умови, якщо він переконується, що обвинувачення, з яким погодився підсудний, є обгрунтованим і підтверджується доказами, зібраними у справі[10].

Проектом Кримінального процесуального кодексу, підготовленим робочою групою Міністерства юстиції України спільно з Національною комісією зі зміцнення демократії

й утвердження верховенства права при Президентіві України (далі – проект КПК Національної комісії) передбачено нові інститути, що стосуються укладення угод: (а) про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) та (б) угода про визнання державним обвинувачем винності підозрюваного (обвинувачуваного).

Ініціатива укладання першої угоди може походити від потерпілого або підозрюваного (обвинуваченого) й у будь-який момент від початку кримінального провадження, але до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Угода про примирення може бути укладена в приватному кримінальному провадженні лише щодо кримінальних проступків і злочинів невеликої й середньої тяжкості. Під час її укладення й розгляду судом обов'язковою є участь уповноваженого представника потерпілого. Зміст такої домовленості становлять: (а) суттєві для відповідного кримінального провадження обставини, визнані підозрюваним (обвинуваченим); (б) розмір шкоди, завданої кримінальним право-порушенням; (в) строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний (обвинувачений) зобов'язаний учинити на користь потерпілого; (г) строк

їх учинення й наслідки невиконання або неповного виконання угоди. При цьому слідчий і державний обвинувач зобов'язані здійснити заходи щодо примирення потерпілого з підозрюваним(обвинуваченим), у тому числі роз'яснити їм право на примирення й механізм його реалізації, надати необхідну допомогу, але у домовленості стосовно угоди не можуть брати участь. Потерпілий після виконання угоди з підозрюваним (обвинувачуваним) у визначений в ній строк позбавляється права вимагати в подальшому притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення щодо якого укладена ця угода та змінювати розмір вимоги про відшкодування шкоди.

Угода ж про визнання винуватості підозрюваного (обвинуваченого) і про його співробітництво у викритті кримінального правопорушення (злочину), вчиненого іншою особою, може бути укладена у кримінальному провадженні за ініціативою державного обвинувача або підозрюваного (обвинувачуваного) щодо кримінальних проступків невеликої тяжкості, середньої тяжкості і тяжких злочинів. Особливістю цієї угоди є те, що вона застосовується лише за умови, якщо вчиненням злочином за-

вдано шкоду лише державним або суспільним інтересам. Її укладення може ініціюватися в будь-який момент від початку кримінального провадження до призначення судового розгляду. При цьому участь захисника підозрюваного (обвинуваченого) є обов'язковою. Державний обвинувач при вирішенні питання про укладення такої угоди зобов'язаний враховувати: ступінь та характер сприяння підозрюваного, обвинувачуваного у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість обвинувачення; наявність суспільного інтересу в забезпеченні більш швидкого досудового розгляду й викритті більшої кількості кримінальних правопорушень.

У разі досягнення угоди про визнання винності підозрюваного (обвинуваченого) під час досудового розслідування обвинувальний акт з проектом угоди, узгоджений і скріплений підписами її сторін, невідкладно надсилається до суду. Перед прийняттям рішення про затвердження цієї угоди суд під час судового засідання повинен з'ясувати: (а) чи розуміє підозрюваний (обвинувачений) існування права на справедливий судовий розгляд; (б) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винним;

(в) вид покарання; (г) інші заходи, які застосовуватимуться до нього в разі затвердження угоди судом; (д) чи є визнання добровільним. Повторного звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається [9, с. 152-155].

Запозичення зарубіжного досвіду функціонування інституту угод у кримінальному процесі заслуговує на позитивну оцінку, оскільки це дозволяє скоротити процес і вирішити завдання кримінального судочинства в найбільш стислі строки. Разом із тим таке спрощення має здійснюватися не за рахунок відмови від передбачених законом гарантій, а шляхом впровадження ефективного механізму, що дозволяє належним чином забезпечити права учасників кримінального процесу.

Підтримуючи в цілому положення проектів КПК України щодо розширення застосування в кримінальному процесі скорочених і спрощених процедур, доцільно передбачити наступні положення, що стосуються порядку укладення угоди про визнання винності та про співробітництво між державним обвинувачем і підозрюваним(обвинуваченим). Для цього необхідно нормативно закріпити:

– письмову форму клопотання державного обвинувача, підозрюваного(обвинуваченого)

щодо ініціювання угоди, яка буде гарантією реалізації права останнього на укладення угоди про визнання винності;

– порядок (а) звернення з таким клопотанням, (б) порядок прийняття державним обвинувачем рішення щодо угоди, (в) складання її проекту, (г) оскарження дій та рішень останнього, що стосуються угоди, в разі відмови в її укладенні;

– строки (а) розгляду клопотання підозрюваного (обвинуваченого) про укладення угоди державним обвинувачем, (б) судового розгляду її проекту, (в) оскарження дій і рішень останнього в разі відмови від укладення угоди, що забезпечить своєчасне прийняття рішень і зможе перешкодити зволіканню процесу;

– вимоги до змісту клопотання державного обвинувача, ідозрюваного(обвинуваченого), що стосуються ініціювання угоди про визнання винності про співробітництво, тобто про те, які дії підозрюваний(обвинувачений) зобов'язується вчинити і в яких слідчих діях взяти участь з метою сприяння розкриттю й розслідування злочину, викриттю інших співучасників злочину та ін.;

– вимоги до змісту самої угоди про визнання винності, що дозволить уникнути суперечностей з приводу тлумачення підозрюваним (обвинуваченим),

його захисником, державним обвинувачем або суддею норм, які регулюють укладення цієї угоди: (а) сторони угоди; (б) дії, які підозрюваний (обвинувачений) зобов'язується вчинити на виконання зобов'язань, зазначених в угоді; (в) дії державного обвинувача в разі виконання підозрюваним (обвинувачуваним) своїх зобов'язань; (г) особи, які підписують цю угоду, та ін.;

– правові наслідки угоди, що стосуються можливої міри

покарання (пом'якшуючі обставини й норми кримінального законодавства, що можуть бути застосовані до підозрюваного (обвинуваченого) за умови виконання ним зобов'язань угоди), що забезпечить прозорість цієї процедури та її передбачуваність для обвинуваченого (підсудного), а тому й сприятиме реалізації в кримінальному судочинстві принципу правової визначеності як важливого складника верховенства права.

Список літератури: 1. *Безлепкин Б.Т.* Коментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный). – 9-е изд. перераб. и допол. – М.: Конкурс, 2010. – 688 с. 2. *Бернам Уильям* Правовая система США. – 3-й вып. – М.: Новая юстиция, 2006. – 1216 с. 3. *Волосова Н.Ю., Федорова О.В.* Уголовно-процессуальное законодательство США: общая характеристика, законодательство штатов, сравнительный анализ. – М.: Юрлитинформ, 2008. – 264 с. 4. *Головко Л.В.* Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 544 с. 5. *Гуценко Г.Ф., Головко Л.В., Филимонов Б.А.* Уголовный процесс западных государств. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 480 с. 6. *Дубовик М.П.* «Сделка о признании вины» и «особый порядок»: сравнительный анализ // Рос. юстиция. – 2004. – № 4. – С. 52, 53. 7. *Звечаровский И.* Юридическая природа института досудебного соглашения о сотрудничестве // Законность. – 2009. – № 5. – С. 14, 15. 8. *Прилуцкий П.В.* Визнання вини: сучасний погляд на стару проблему // Вісн. Верхов. Суду України. – 2005. – № 8 (60). – С. 44, 45. 9. Проект кримінального процесуального кодексу України. – Бюл. М-ва юстиції України (спецвипуск). 2009. – 247 с. 10. Проект Кримінально-процесуального кодексу України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=31115. 11. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ / Раб. перевод Герман. Фонда междунар. прав. сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в Европе Stand: December, 2003. – 188 с.

ПРИЗНАНИЕ ОБВИНЯЕМЫМ СВОЕЙ ВИНЫ КАК ФАКТОР, ВЛИЯЮЩИЙ НА ПОРЯДОК ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ

Повзык Е.В.

Исследуется один из видов упрощенных и сокращенных производств в уголовном процессе, в которых обвиняемый признает свою вину, а также порядок их применения. Проводится сравнительно-правовой анализ подобных процедур, существующих в США, странах Европы и СНГ.

Ключевые слова: признание обвиняемым своей вины, дифференциация уголовно-процессуальной формы, упрощенные и сокращенные процедуры, сделка о признании вины.

THE PLEA OF GUILTY BY THE ACCUSED AS THE FACTOR WHICH INFLUENCES THE ORDER OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Povzyk E.V.

One of the forms of simplified and shortened proceedings of criminal process in which the accused admits his guilt and also the order of their application are examined. Comparative legal analysis of similar procedures, which exists in the USA, European countries and in the countries of the CIS, is carried out.

Key words: the plea of guilty by the accused, the differentiation of the form of criminal procedure, simplified and shortened procedures, the plea bargain.

Надійшла до редакції 25.04.2011 р.

УДК 343.13

В.О. Юшко, здобувач
при Інституті вивчення
проблем злочинності
Національна академія правових
наук України, м. Харків

ПОНЯТТЯ «ПІЗНАННЯ» В ДОСЛІДЧОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У дослідчому кримінальному процесі термін «пізнання» вимагає комплексного вивчення на підставі системного аналізу, що передбачає глибоке з'ясування його сутності як самостійного об'єкта дослідження, так і в процесі його взаємодії з іншими правовими явищами, що підпорядковуються єдиній загальній меті – належному вирішенню справи, у якій вони беруть участь, що полягає в охороні прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Враховуючи, що всебічних, ґрунтовних і вичерпних наукових публікацій, присвячених пізнан-

ню в дослідчому кримінальному процесі, явно бракує, вважаємо, що запропоноване системне дослідження свідчить про актуальність обраної тематики, про її теоретичне і практичне значення.

Мета даної статті – розкрити поняття «пізнання» в дослідчому кримінальному процесі, показати важливу роль гносеологічного й пізнавального аспекту як в останньому в цілому, так і при проведенні окремих слідчих дій, що сприятиме підвищенню їх ефективності й оптимізації.

Суттєвий внесок у розробку загальних засад дослідчого кримінального процесу й окремих